

“MAITE ESÍ BEFAK KARASSÍN” MAITE EN EL PAÍS DEL PETROLI.
CONSUM I MERCANTILITZACIÓ DELS COSSOS
JOVES A MALABO¹

Alba Valenciano-Mañé
(*Institució Milà i Fontanals-CSIC*)

Resum

A la Guinea Equatorial del petroli, noves formes de consum i mercantilització que han pres força en les darreres dècades es sobreposen i negocien antigues maneres d'entendre el món. En aquest article descriu algunes d'aquestes pràctiques en què els cossos de les joves es converteixen en mercaderia i en objecte d'inversió. La mercantilització dels cossos, però, no es un fenomen exclusiu de Guinea Equatorial sinó que s'ha consolidat com una pràctica transnacional i del grup social que definiré com a “joves”. La crítica social a aquestes pràctiques posen en evidència les tensions que es generen entre diferents sistemes de valors. Els processos d'individualització que suposen el consumisme i la vida urbana entren en conflicte amb antigues institucions africanes tan rellevants com la família.

Paraules clau: consum, mercantilització, joves, Guinea Equatorial, tensions socials

¹ Aquest treball s'insereix en el projecte I+D *Cuerpo y procesos de modernización en África. El caso de Guinea Ecuatorial* [CSO2011-23718]. Aprofito també per agrair enormement a Quimantú Segura la seva ajuda i suggerències pel que fa a algunes de les cançons de rap que cito en aquest capítol. Paral·lelament vull agrair també a Mariano Ekomo, professor de llengua fang, el seu esforç per realitzar la transcripció i traducció de la cançó “Maite” del rapper Adjoguening. Agrair també la lectura i suggerències de Josep Martí i Juan Carlos García.

Abstract

In the Equatorial Guinea of the era of oil extraction, new forms of consuming and commodification are taking off. These forms are sometimes new, while sometimes they can be continuing old colonial practices. In this article I describe some of these practices in which the young bodies turn into commodities and objects of investment. This phenomenon is not exclusive to Equatorial Guinea. It is a transnational issue and a practice of what I define as youth. Some of the critiques to these practices show how tensions emerge from the collision of different moral perspectives. The individualization processes embedded to consumption and urban life are in tension with some old fundamental institutions like the family.

Keywords: consumption, commodification, youth, Equatorial Guinea, social tensions

Partint d'una cançó: Maite És Befak Karassín (Maite en el país del petroli)

A inicis de l'any 2008 sonava per les ràdios de Guinea Equatorial la crònica de la Maite feta cançó. En una tonada que quedava atrapada al cervell de qualsevol que passegés per les ciutats guineanes, l'oncle de la Maite lamentava la seva trista història. La Maite era una noia jove fang de Bisobinam, un poble remot del bosc equatorial de Guinea. Els fang de Bisobinam no tenen una relació directa amb el clan *esanguí* del dictador guineà, per tant, tot i pertànyer al grup ètnico-cultural del poder, la Maite i la seva família restaven al marge de la distribució dels beneficis del petroli que des de mitjans dels anys noranta es reparteix un nombre molt reduït de guineans. La mare de la Maite, de família molt humil, va decidir traslladar-se a Akúrenam, la capital del districte, a la recerca de millors condicions econòmiques per la seva família. A la capital del districte la mare de la Maite va fer notar a la seva filla que les noies de la seva edat ja es dedicaven a tenir relacions amb homes i a treure rendiment del seu cos:

–“Maite, ets una noia bonica. Para d'utilitzar el meu sabó, els meus productes de bellesa. És hora que cerquis la manera d'aconseguir-los per tu mateixa. Procura començar a comportar-te com una senyoreta. No veus com les teves veïnes treuen profit dels seus cossos? Vull que quan vagis a Malabo no t'enamoris de cap noi de Lamper, ni de SEMU². Vull que surtis amb homes

2 Lamper i SEMU son dos barris populars de la capital guineana. Ambdues barriades s'han format durant la segona meitat dels anys noranta fruit del procés d'urbanització generat pel boom petrolier.

de Caracolas i Atepa³. Aquests son els que treballen a Triton i a Maraton⁴. Procura anar enviant-me els diners que aquests et vagin donant. Tu i jo començarem a viure la vida! Allà hi trobaràs al meu germà, es diu Fidel Beka Oyono⁵”. (Adjoguening 2008)

La Maite va fer cas a la seva mare i es va instal·lar a casa del seu oncle. Aquest darrer va intentar advertir-la dels perills de la vida a la gran ciutat però ella va obviar els consells del seu oncle i va sortir a la cerca d’un home que, a canvi de la seva companyia, pogués satisfer les seves necessitats econòmiques. Aviat va aconseguir el seu objectiu i va començar a obtenir rendiment econòmic d’una relació. Amb els diners que obtenia, es va comprar telèfons mòbils, roba, productes de bellesa i extensions per dissimular el seu cabell *afro* natural. El seu aspecte va canviar i es va tornar més atractiva pels homes amb recursos econòmics, habitants dels barris que havia citat la seva mare uns mesos abans. La seva sort, emperò, va resultar en una gran desgràcia. En una de les seves relacions amb un home blanc i ric, de la que va sostroure múltiples compensacions materials, va contraure el virus de la Sida. De llavors ençà, l’oncle de la Maite lamenta la seva sort i expressa la seva tristesa en veure que la malaltia de la seva neboda és la conseqüència de la cerca de diners:

–“Sóc ple de ràbia. A partir d’ara menjaré alvocats. Menjaré els alvocats podrits que es venen al mercat de SEMU. La riquesa es torna una quimera a la terra! Filla meva, el cotxe del blanc sembla una gran serp, no hi pugis...”(Adjoguening 2008)

La història de Maite és l’escollida pel *rapper* Adjoguening⁶ en una de les seves

3 Caracolas i Atepa son dos barris residencials on s’hi han instal·lat les seus de les empreses i les representacions diplomàtiques estrangeres. Des de la seva formació, durant el període colonial, sempre ha estat un barri d’estrangers colons. Fins i tot hi ha un sector del barri al que s’anomena “pequeña España”.

4 Juntament amb Noble Energy i Hess, Triton i Maraton són les empreses petroleres americanes que exploten el petroli de Guinea Equatorial.

5 El text original en fang que cito en aquest paràgraf és el següent: Ané ñiá angádjó ñé ne a Maite one mbemba momina, waayien ma abere atwá sobo, waayien ma abere atwá akuá. Booye na osúm ngoan. Waatá ane bobina beyá nkaa ayat babuán ya meñu meba. Mayí na ngue okeñ Malabo, otaga djing ndoman ye a Lamper, otaga djing ndoman ye a SEMU. Wake wadjing bendoman bene a Caracolas ya Atepa. Bendoman bete ebe baséñ a Triton ya Maraton. Boog ne ñiane baye wa ake moan, osúm na walom ma moan biawa bisum na bianing. Ndóm djam ene weiñ, balué ñe na Fidel Beká Oyono. (Adjoguening, 2008, transcripció de Mariano Ekomo, octubre de 2012)

6 Adjoguening és un dels rappers més populars de Guinea Equatorial. La seva elecció de cantar en fang i d’escollir algunes bases procedents de la música tradicional fang ha fet que el seu públic sigui intergeneracional. Malauradament, unes lletres incisives i molt crítiques amb la societat i el règim de Teodoro Obiang han fet que actualment ja no es pugui escoltar la seva música per les ràdios nacionals. Amb la censura als mitjans de comunicació, però, no n’hi ha hagut prou

cançons més exitoses⁷. La seva és una història freqüent a la Guinea del petroli, on els cossos de les joves sovint es converteixen en mercaderia i en objecte d'inversió generant tensions i conflictes de valors. Òbviament, la mercantilització dels cossos joves no és un fenomen exclusiu de la Guinea del petroli i, per tant, és rellevant contextualitzar-lo en un marc ampli. Son nombrosos els treballs que des de les ciències socials han estudiat els intercanvis de sexe per diners i la prostitució en contextos africans. En aquest article presento les primeres reflexions sobre un material etnogràfic que he generat de manera concomitant en la meua recerca doctoral sobre pràctiques de consum i identitat a Guinea Equatorial. Em centraré en els casos en què la pràctica d'intercanvi de sexe per diners es produeix de manera temporal i circumscrita al context juvenil. El meu principal objectiu és posar en relació la situació d'un sector de la població, els joves, la significació de practiques de consum de determinats productes i la mercantilització dels cossos.

La Guinea del petroli

Akúm sí dafonnan a kokó moan.

(La riquesa, a la terra, es torna una quimera)

Adjoguening (2008)

El petroli ha arribat a Guinea Equatorial acompanyat de ràpides i intenses transformacions socioeconòmiques que han suposat un procés frenètic d'urbanització en paral·lel a noves formes d'interacció social (Campos 2011). L'arribada dels beneficis del *boom* petrolier ha generat noves pràctiques de consum i de representació de l'èxit i el poder adquisitiu. Algunes d'aquestes pràctiques són noves, mentre que d'altres, donen continuïtat a antigues dinàmiques establertes durant el període colonial i del comerç atlàntic.

Els beneficiaris de l'economia extractiva, però, no ho són pas la majoria dels guineans. Basada en un sistema externalista, l'economia de Guinea Equatorial es desenvolupa al bell mig de l'Atlàntic, a les plataformes petroleres, i reverteix de manera més que incipient a la majoria de la població guineana de terra ferma (Roitman i Rosso 2001; Campos 2011). La distribució de la riquesa és molt desigual i l'accés als recursos està marcat per un sistema de poder clientelar i hermètic (Oliveira 2007). Des de la seva

i Adjoguening ha rebut nombroses amenaces i invitacions a l'abandonament de l'activitat musical. Fins i tot ha arribat a passar períodes a la presó.

⁷ El vídeo de la cançó es troba disponible a la següent adreça electrònica <http://www.youtube.com/watch?v=9XYY4Zs-SWE> [darrera consulta 11/01/2013]

independència el 1968, a Guinea Equatorial el poder ha estat monopolitzat per la família Nguema i el seu clan esangui procedent de la província de Wele-Nzás. Per altra banda, la capacitat de l'exercici del poder no depèn del càrrec polític o administratiu que s'ostenti sinó de la proximitat amb els alts càrrecs de la presidència (Okenve 2009).

Tot i la desigualtat en la distribució de la riquesa, la mobilitat de la població i un tímido increment de la capacitat de consum per la major part dels guineans han permès un augment considerable de la varietat de mercaderies importades que hom pot trobar als mercats de les ciutats de Malabo i Bata, malgrat que la inflació és flagrant i, en canvi, els salaris es mantenen estàtics. La situació de gran part de les famílies que habiten la guinea urbana és crítica: mentre la ràpida transformació de Guinea Equatorial en una societat urbana i de consum crea cada vegada més necessitats, la inflació empitjora la facilitat d'accés a productes de primera necessitat. Els problemes de salubritat, falta de sanejament i aigua potable són generalitzats, mentre que l'Estat reinverteix els diners de la indústria extractiva en infraestructures faraòniques com la catedral de Mongomo (petita ciutat natal del president) o el passeig marítim de Bata, grans *elefants blancs* com els que construeixen els departaments de projectes socials de les empreses petroleres americanes (Appel 2012).

L'educació és, sens dubte, un altre dels àmbits desatesos per l'Estat guineà. L'absentisme del professorat (que ha de fer peripècies per complementar el sou extremadament escàs) és una constant en la major part de les escoles d'educació primària repartides pel país. De fet, els instituts d'educació secundària tenen seu només a les principals ciutats. D'aquí que sigui habitual una migració del camp a l'urbs motivada pels estudis. La majoria dels alumnes desplaçats s'allotgen a la residència d'algun familiar i, alguns d'ells, decideixen quedar-se a Malabo o a Bata llargues temporades en acabar l'etapa escolar⁸. Suposadament, les oportunitats de fer diners a la ciutat es multipliquen respecte a les possibilitats que brinda l'interior del país. Ara bé, la realitat és que la manca de redistribució de la riquesa i d'igualtat d'oportunitats fa que hi hagi un sector de la joventut en una situació d'impàs. Joves que acaben els estudis de secundària i es troben a l'atur, amb escasses perspectives de millora, que han abandonat els familiars més propers per instal·lar-se a la ciutat i que no exerceixen un rol social específicament establert. La Maite, protagonista de la cançó del *rapper* Adjoguening, forma part d'aquest grup de joves de la ciutat.

8 Òbviament, no tots els joves de les ciutats procedeixen de l'interior del país, sinó que molts d'ells o elles ja han nascut en context urbà. La mobilitat d'estudiants entre l'illa de Bioko i el continent és elevada. A finals a inici de curs es dediquen avions especials que fan el trajecte Malabo-Bata-Malabo perquè els estudiants (que gaudeixen d'un descompte especial) puguin desplaçar-se dels seus pobles cap a la capital.

Ser jove a Malabo

Estaríem d'acord en afirmar que la joventut es una etapa en la vida de les persones i consisteix en una mena de transició entre el període infantil i l'adulthood. Ara bé, quan comença la joventut? En quina edat es pot considerar finalitzat el període de joventut? És obvi que el terme no només es refereix a una franja d'edat sinó a tot un univers de condicionants que defineixen un àmbit i uns rols en la interacció social. En l'àmbit de les ciències socials s'ha construït un marc reflexiu entorn a la joventut, entesa com una construcció social i, per tant, variable i contextual, doncs és evident que no és el mateix ser jove a Barcelona, per exemple, que al cor de l'Àfrica⁹. Quan s'és jove a l'Àfrica? Des d'inicis dels anys noranta del segle XX diversos treballs han intentat respondre a aquesta pregunta. Sovint es consideren "joves" a aquelles persones dependents, que no son prou autònomes per a resoldre els reptes i les obligacions de la vida adulta. L'antropòleg G.J. Abbink estableix un primer sostre, és evident que els menors de catorze anys poden ser inclosos en aquesta categoria. Ara bé, què passa amb la gent de trenta anys o, fins i tot en els primers anys de la quarantena? Poden ser considerats joves? Hi ha persones que ben entrades a la trentena no han finalitzat els seus estudis, no tenen feina, no estan en posició de crear o tirar endavant una família i, per tant, sociològicament comparteixen les formes de vida dels que son més joves des d'un punt de vista biològic. Per Abbink els africans que han retardat la seva entrada a l'adulthood es troben en una situació desavantatjosa, viuen l'exclusió i lluiten per sobreviure (Abbink 2005: 5-6).

Ara bé, aquest sector de població "jove" no és i no ha estat sempre el mateix arreu del continent. La joventut es viu i s'ha viscut de maneres molt diferents. D'aquí a què la joventut s'entengui com una categoria social històricament construïda, com a concepte relacional i com a grup d'actors. Els joves constitueixen un prisma a través del qual es concentren les forces socials, tant a l'Àfrica com a la major part del món. A través d'aquest prisma, es reflecteixen, es recombinen i es reproduïxen relacions i construccions de poder en tant que les persones efectuen demandes sobre les altres. Les dimensions simbòliques de la persona i l'agència (*agency*) adquireixen una importància rellevant quan es debaten els rols de la joventut en els diversos àmbits socials (Durham 2000:114).

De fet, en les etnografies clàssiques i les reflexions antropològiques sobre les societats africanes, la joventut o el pas de la infantesa a l'edat adulta ha estat un tema central en

⁹ De fet, Margaret Mead (1928), en una de les etnografies fundacionals dels estudis de joventut (Bucholz 2002: 525), afirma que l'adolescència percebuda una etapa de crisi no es dona a totes les societats. Considera etnocèntrica l'extrapolació d'una única noció de joventut a contextos diversos i exposa com l'adolescència a Samoa es viu com un procés d'aprenentatge d'idees i tècniques serè i harmònic (Porzio 2008: 48).

els debats sobre la pertinença i les identitats en grups familiars, ètnics i fins i tot en els estats¹⁰. D'aquí que les cerimònies d'iniciació, les pràctiques sexuals o les relacions intergeneracionals hagin estat focus principals en la investigació antropològica (Bucholtz 2002:525).

A la Malabo contemporània els rols polítics i econòmics dels grups d'edat es difuminen i redefeixen de manera paral·lela a les institucions tradicionals com la família. Mentre l'infant quan és petit té un paper central en les famílies, els joves es troben en una situació d'incertesa i impàs. La major part dels joves que emigren a Malabo per estudis veuen com la seva voluntat inicial d'assolir una formació que els permeti l'accés a la “modernitat” derivada dels beneficis del petroli s'estroneja. La impossibilitat de participar en el projecte polític de l'Estat i la violència de les enormes desigualtats que s'expliciten dia a dia a la ciutat de Malabo els condueixen a una situació de marginalització social.

La mercantilització dels cossos de les joves: les buscablancos

En la Malabo del petroli i de la marginalització, el consum de certs productes es pot convertir en un mecanisme d'inclusió. En el cas de les noies joves, que troben estroncat el seu accés a la riquesa del país, la mercantilització dels seus cossos, l'establiment de relacions sexuals i sentimentals a canvi de compensacions econòmiques suposa l'accés a una materialitat a la que no podrien accedir per altres mitjans.

La Maite de la cançó amb la que he encetat aquest article és una *buscablancos*. Aquest és un terme antic i popular que s'ha utilitzat i s'utilitza a Guinea Equatorial per referir-se a les joves que freqüenten certs espais a la recerca d'homes blancs i rics per establir-hi una relació - que pot ser puntual o perllongada en un temps- i treure'n partit econòmic. L'antropòleg i historiador Gustau Nerín, a finals dels anys noranta, dedicava una monografia a descriure els estereotips sexoracials de la Guinea colonial i historiava els intercanvis sexuals entre colons i colonitzades (Nerín 1998). En el seu recorregut crític per la literatura colonial intenta inferir-ne l'agència dels guineans. En diversos relats de l'època s'exposa com la pràctica de l'intercanvi de sexe per diners a les zones costaneres constitueix una font d'ingressos fonamental pels pobles ndowés¹¹

10 Durham fa un repàs per algunes de les monografies etnogràfiques més rellevants del segle XX a l'Àfrica. Mostra com els treballs, per exemple, d'Evans Pritchard sobre els nuer i de Meyer Fortes entre els tallensi posen especial atenció en la joventut, a partir de les manifestacions de la qual expliquen qüestions clau com la identitat, el parentiu o bé les ansietats i les percepcions de canvi social (Durham 2000: 114-115).

11 Els pobles ndowé habiten la costa continental africana que va desde Kribi, al Camerún, fins Libreville, Gabón.

des de l'època pre-colonial, quan els primers comerciants europeus s'instal·len a la zona (Nerín 1998:126). Mentre que per la moralitat colonial catòlica les relacions sexuals fora del matrimoni eren pecat, i encara més les relacions entre blancs i negres, els fang, per exemple, comptaven amb una figura jurídica que regulava les unions lliures entre un home i una dona: l'*ebonngon*. En l'*ebonngon* l'home no tenia dret a la paternitat dels fills que sorgissin de la relació i havia de fer regals constants a la família de la dona. Per l'historiador, el que pels fang era una situació transitòria a causa de la seva voluntat expressa d'accés a la paternitat, pels colons s'adequava perfectament a les seves necessitats (Nerín 1998: 126-127). Tot i que Nerín no aprofundeix en la figura de l'*ebonngon* el que està clar és que l'intercanvi sexual no presenta els mateixos problemes morals a moltes societats africanes com sí que ho fa a occident (Chernof 2003:67; Arnfred 2005:17,18)¹².

Així doncs, la història de Maite no és única i tampoc és nova. L'intercanvi de sexe per regals és una pràctica antiga i arrelada en la societat guineana. Les pràctiques d'intercanvi sexual entre joves i estrangers manté continuïtats amb el que succeïa en l'època colonial i del comerç atlàntic. Els treballadors *blancs* de la Guinea del petroli continuen essent considerats rics i poderosos i, per tant, subjectes a establir-hi relacions per extreure'n un benefici material sense que això impliqui un compromís. Ara bé, el que sí que ha canviat són els termes en que s'estableixen aquestes relacions que cada cop són més monetaritzades y delimitades. El que s'intuïa en certs espais delimitats, cada vegada es fa més explícit. El 2012 es va obrir a Malabo el primer club d' striptease i actualment ja són molts els espais, locals que sense ser considerats específicament prostíbuls, es van constituint com a punts de trobada entre mascles estrangers i *buscablancos*. Tot i que els preus i serveis tampoc es troben explícitament regulats, existeix un consens sobre el que es considera correcte i el que no. Des de la independència del país (1968) que el dret consuetudinari s'ha institucionalitzat i ha regulat aquest tipus de relacions de manera que si un *blanc* no respon de manera suficient amb la retribució material a la seva companya pot ser denunciat i processat, obligat a pagar amb interessos el que es considera un deute d'honor i respecte.

12 Luise White, a finals dels anys vuitanta, ja va posar de manifest la necessitat d'evitar aproximacions moralistes a l'estudi de la prostitució. En el seu estudi històric sobre aquestes practiques a la Nairobi colonial, contextualitza a les prostitutes en el marc de les seves famílies i entorn social. D'aquesta manera l'autora argumenta com la prostitució es converteix en un mecanisme d'accés al treball assalariat que, en la majoria dels casos, sustenta un nucli familiar (White 1990)

La Lucía, la Marta i la Dolores

La Lucía¹³ es una noia ndowé d'uns 25 anys que el 2009 es va traslladar a la capital guineana per buscar feina. El seu pare també viu a Malabo però segons les seves amigues “*su padre no la ayuda mucho*”, és a dir que no li proporciona una ajuda material perquè estudiï o bé es pugui mantenir. Des del 2009 viu en una casa de fusta a l'interior d'una de les illes de cases de l'antiga ciutat colonial. En la mateixa casa, durant els anys 2009 i 2010, hi vivien la Marta i la Dolores, dues noies ndowé que no passaven de la mitja vintena. La Lucía va aconseguir una feina de conserge per a una empresa estrangera però com que el seu sou no passa de 100.000 XAF mensuals, uns 150 euros, ha de cercar altres maneres d'aconseguir ingressos per mantenir la seva independència i el seu ritme de consum. Cercar relacions amb els treballadors estrangers de les empreses petroleres de la capital Guineana s'ha convertit en una manera de completar el seu sou de conserge. Les altres dues joves, al 2010, no disposaven de cap altre ingrés que els que es generaven de les relacions que establien amb els estrangers.

El juny de 2010 la Lucía mantenia diverses relacions simultànies amb estrangers que retribuïen els seus favors sexuals i companyia amb bens materials. Ara bé, quan parlava de les seves relacions en distingia una: *Hay un imbécil que me gusta mas que los otros [...] pero no suelta tanto y me hace sufrir*. En diversos relats sobre els intercanvis de sexe per diners apareixen elements que hom no associaria amb la prostitució: “*me gusta más uno de mis imbéciles*”, “*los americanos no quieren nada serio, sólo sexo en grupo*” “*vamos a divertirnos un rato, que necesito money, money*”. Establir un vincle afectiu amb un “client”, cercar-hi una relació “seriosa” o bé divertir-se no son elements que hom associaria amb la pràctica de la prostitució (Ratele 2005:146). La inexistència de prostíbuls o espais diferenciats per a aquesta pràctica, el fet que l'intercanvi de sexe per diners no estigui estigmatitzat com a occident i l'existència de les citades connotacions han conduït a alguns autors a (re)considerar l'ús del terme “prostitució” en alguns contextos africans. Es parla de sexe transaccional, concubinatge (Hope 2006: 83) o bé prostitució subtil, informal o semi-prostitució (Songué, 1989) .

El que Lucía va començar a exercir de manera puntual per aconseguir un complement al sou que guanyava fent de conserge s'ha convertit, amb els anys, en una pràctica habitual i central en el seu dia a dia. Les seves dues companyes van abandonar la casa on vivien plegades a principis de l'any 2011. Dolores, va anar a viure amb una tieta al barri de Los Angeles, un barri popular de Malabo de cases de material permanent

13 Per tal de preservar l'anonimat de les persones entrevistades, en variaré els antropònims.

construïdes durant el període colonial. Segons Dolores “*decidí que ya no podia vivir más con esas locas [...] yo quiero tener marido, uno bueno con el que casarme*”. Malauradament, els plans de Dolores no foren assolits plenament doncs va tenir una relació amb un jove de Bata amb el que va tenir un fill a finals del 2011. La relació amb aquest jove no va prosperar però, tanmateix, va aconseguir una font d’ingressos regular amb la que actualment lloga una casa en un barri de les afores de Bata i des d’on es fa càrrec del seu fill. Tenir fills amb un company fora del matrimoni és una pràctica habitual a Guinea Equatorial. Constitueix, de fet, una estratègia per establir i mantenir relacions en un context en que el matrimoni es produeix molt tard, cap a als quaranta anys. Tot i que els homes ndowé i els fang no assoleixen la plena paternitat dels fills engendrats fora de la institució familiar, hi mantenen un cert vincle. En alguns casos aquestes relacions es poden arribar a formalitzar amb el matrimoni (Aixelà 2011). La Marta, en canvi, ha optat per treballar i continuar els estudis des de la casa d’un familiar en un barri benestant de recent construcció de les afores de Malabo, Buena Esperanza. Segons la Lucía *¡Marta vive allí, lejos! Ya no la vemos en la discoteca, ni siquiera baja para visitar*. En el cas de la Marta i la Dolores, l’exercici de *buscablancos*, es va produir en un temps limitat i comprès entre la finalització dels seus estudis de secundària i l’establiment d’una relació i descendència –en el cas de la Dolores- la continuació dels estudis amb l’ajuda familiar –el cas de la Marta-. En el cas de la Lucía, no s’han produït aquests canvis i continua exercint la semi-prostitució per tal de mantenir la seva independència i el seu nivell de consum.

En els darrers anys el “blanc” de les noies joves, la clientela que es pot permetre realitzar regals cars a les seves companyes, ha anat variant. El concepte de *buscablancos* ha derivat cap al de *busca*. A la Guinea del petroli els més rics ja no són els *blancs*. Els càrrecs administratius del règim, els *grandes*, s’han convertit en el “blanc” més preuat de les *buscas*. Ara bé, no tothom té accés al mateix nivell de companys sexuals. El capital corporal juga aquí un paper rellevant doncs la inversió en el propi cos esdevé fonamental per accedir a establir relacions amb els estaments més elevats.

Invertir en elegancia. Compra-venda de capital corporal

Durant el mes d’abril de 2010 vaig tenir l’oportunitat de treballar de manera intensiva en el mercat de SEMU de Malabo. SEMU està situat en un dels barris perifèrics de la ciutat de Malabo que ha crescut de manera informal fruit de l’absorció de població migrada a partir dels anys noranta del segle XX i compta amb una parròquia considerable

que s’hi desplaça diàriament per efectuar la compra de queviures, medicines tradicionals, drogueria, indumentària i productes de bellesa. És precisament la zona dedicada a la indumentària la que ocupa una superfície més gran en el mercat.

A Guinea Equatorial es consumeixen tres categories de vestit, l’*elegancia*, l’*asamsé* i la *moda africana*. Totes tres categories es poden trobar al mercat de SEMU. Poques vegades les dones joves utilitzen la *moda africana*¹⁴ com a indumentària per les seves activitats diàries. Per a elles la *moda africana* està reservada per a ocasions especials com la celebració del Dia Internacional de la Dona (8 de març) o celebracions populars com les festes patronals de les localitats o bé casaments, comunions i batejos. El *look* preferit de les joves malabenyas és l’occidental o, en termes èmic, la *moda europea*. Aquesta categoria està formada per dos tipus de mercaderia. En primer lloc, i el més consumit per la major part de la població guineana es troba l’*asamsé*, la roba de segona mà que arriba a Malabo principalment a mans d’importadors nigerians. Aquesta prové de les donacions i del reciclatge de productes tèxtils que fan els països d’Europa i els Estats Units que, un cop destriada i envelada en grans sacs a pressió, viatja cap a l’Àfrica equatorial per ser venuda al major a les petites comerciants dels mercats urbans¹⁵. L’*asamsé* es la manera més assequible i generalitzada de cobrir el cos:

“Las que “tienen puede” pueden comprar en boutiques o en la elegancia del mercado. Las que no, sabemos ir en asamsé. Cuando tú me ves, no puedes decir que yo voy en asamsé, las ropas que yo tengo parecen que las he traído de España.” (Lucía a Malabo, abril de 2010)

Els productes més valorats en el mercat són, precisament, els que algú *ha traído de España* o el que s’anomena *elegancia*, la roba de primera mà que arriba als mercats i a les botigues de Guinea Equatorial, preferiblement de l’ex-metròpoli. Normalment aquestes peces de roba arriba de la mà de les mateixes venedores al detall dels mercats, que viatgen regularment a Espanya per tal de comprar aquests productes. La major part de les petites comerciantes té família migrada a l’ex-metròpoli i utilitza la seva xarxa de contactes per facilitar la logística de la compra.

Manoletinas, sinmanga, camisetas de letras y pantalones de pitillo. A gairebé totes les parades d’*elegancia* hi ha el mateix tipus de productes. La majoria d’aquests productes formen part de la gamma bàsica, la més econòmica de les col·leccions de

14 Es considera moda africana el conjunt d’indumentària confeccionada amb teixits de cotó estampats de colors virolats anomenats WAX o les seves imitacions, el fancy o popó (Valenciano-Mañé, 2011)

15 Sobre els circuits i producció de significat al voltant de la roba de segona mà comercialitzada a l’Àfrica (concretament a Zambia) és destacable el treball de Karen Tramborg Hansen (2000).

les botigues del grup Inditex¹⁶. Una samarreta pot costar entre 10 i 20.000 XAF - entre uns 15 i 30 euros - mentre que uns pantalons poden rondar els 40 i 50.000 XAF - entre 60 i 75 euros-. Aquest preu que s'incrementa quan el mateix producte s'exposa en estants i aparadors d'alguna de les *boutiques* del centre de la ciutat. Les persones amb més recursos i càrrecs en el règim, no trepitgen el mercat. Alguns d'ells, fins i tot han obert les seves pròpies botigues de moda on venen indumentària a preus molt elevats.

En l'*elegancia* el que es cerca no és la originalitat sinó el fet de poder reconèixer-hi les peces de roba. La diferència d'estil entre l'*asamsé* i l'*elegancia* és mínima doncs sovint es poden trobar peces de roba del grup Inditex en els mateixos sacs d'indumentària de segona mà. Ara bé, en un sac d'*asamsé* és molt difícil trobar-hi dues peces de roba idèntiques, per tant, una manera de diferenciar i diferenciar-se de la majoria de la població consumidora de roba de segona mà és utilitzar una peça que la dugui més d'una persona a Guinea Equatorial. D'altra banda, l'*elegancia* també es categoritza i es jerarquitzava en funció del preu dels seus productes: *me he comprado una camiseta de 15.000, lleva pantalones de 100.000 o bé esta lleva pelo aguacate*¹⁷ de 150.000 son frases habituals entre les joves de Guinea Equatorial.

L'afluència de clientela al mercat de SEMU és constant durant tota la jornada. De les nou del matí fins a les cinc de la tarda, el degoteig de compradors es reparteix entre totes les seccions del mercat. Ara bé, cap al migdia, coincidint amb l'horari de sortida dels instituts, el blanc de les bruses i el negre de les faldilles dels uniformes de les joves estudiants envaeix tímidament la secció de productes tèxtils del mercat. Grups de noies d'entre uns 14 i 17 anys recorren les parades d'*elegancia* tot observant les novetats i efectuant algunes compres. Tenint en compte que aquestes joves surten de l'institut, públic o privat, la majoria prové de les famílies de les classes populars urbanes. Els seus pares potser són funcionaris que cobren uns 100.000 XAF mensuals, és a dir uns 150 euros. Tanmateix, són aquestes noies les que efectuen compres per valor de 15.000, 30.000 o, fins i tot 50.000 francs. Heus aquí la pregunta del milió: com s'ho fan aquestes joves per comprar aquests productes tan cars? La resposta d'una de les venedores del mercat *són jóvenes y guapas y empiezan a andar con hombres* (Nati, Malabo, abril de 2010).

16 Industrias de Diseño Textil Sociedad Anónima és un grup empresarial multinacional espanyol de fabricació i distribució tèxtil. Les firmes que hi pertanyen (Zara, Bershka, Massimo Dutti, etcètera) són de les més populars. Els seus preus assequibles fan que la roba que produeixen sigui la més utilitzada entre les classes populars ex-metropolitanes.

17 Aguacate és el nom que prenen les extensions de cabell natural que utilitzen les guineanes. La mateixa denominació del producte correspon al nom de l'avinguda madrilenya del polígon industrial on les petites comerciants compren els manyacs que venen als mercats (Magatzems Justino Delgado Carrer Aguacate, 54).

La possessió i ostentació d'*elegancia* atribueix un valor afegit al capital corporal. En una Guinea petrolera i en un sistema en que sembla que la inversió en d'altres possibles capitals és poc rendible el capital corporal assoleix un paper fonamental en les interaccions socials. L'accés als beneficis del petroli i a cotes de poder elevades no es produeix en funció del capital cultural o educacional, per exemple. Tal i com he descrit anteriorment, son els vincles familiars o clientelars amb la classe dirigent els que esdevenen fonamentals per accedir a la riquesa derivada de l'or negre. Riquesa que, al seu torn, s'ostenta fonamentalment per mitjà del consum de certes mercaderies, moltes d'elles associades a la presentació social del cos. En una ciutat d'escassos 100.000¹⁸ habitants la possibilitat que una persona poderosa i una altra que no formi part dels circuits del poder puguin establir relacions és força present. El consum es converteix en l'eina de coneixement valuosa per efectuar inversions en capital corporal que, sovint, és l'única manera que certes joves tenen d'assolir cotes de prestigi social. Prestigi social que es forja en les relacions que estableixen amb homes poderosos dels que poden aconseguir tota mena de favors. Ara bé, el que pot semblar en certa manera una eina d'empoderament, es pot convertir en un esclavatge i un mecanisme de submissió. *“No se le puede decir que no a un grande, puedes tener problemas”* afirma Lucía quan m'explica algunes circumstàncies d'amigues que han tingut relacions amb homes del poder i que, si en algun cas els han rebutjat, han patit l'assetjament i el maltractament per part d'aquest: *de la misma forma que puede comprarte caprichos, ponerte una casa, un trabajo y un coche, también puede hundirte en la miseria* (Lucía a Malabo, abril de 2010)

Ashawo, no slipin! El fenomen “at large”

Sawa-sawa sawale! Ashawo!
Torna corrents a casa! *Ashawo!*
Cardinal Rex Lawson, 1966

Retornant a l'àmbit del consum musical guineà, a principis de l'any 2011 no parava de sonar per tot arreu, bars, discoteques, botigues i, fins i tot cases particulars, una cançó de melodia encomanadissa. Es tracta de la versió que el *raper* nigerià Flavour va fer de

¹⁸ Dades procedents del World Statistics Pocket Book de 2009. Ara bé, les estadístiques i censos a Guinea Equatorial son extremadament poc fiables.

la cançó *Sawale* (*Nwa Baby* per Flavour). El seu autor original fou el nigerià calabar Rex Lawson, conegut com a Cardinal Rex i com un dels màxims exponents del gènere musical *Hightlife* nigerià dels anys seixanta. L'LP que contenia la cançó apareixia el 1969, però el senzill ja apareix a les llistes d'èxits musicals de la revista *West Africa* a l'any 1966¹⁹. Tot i que és molt complicat efectuar una datació concreta del llançament d'aquesta primera versió de *Sawale* sembla ser que es va fer popular a Nigèria durant la segona meitat de la dècada dels seixanta. En qualsevol cas, coincideix amb l'inici de la Guerra de Biafra (1967-1970). La mateixa cançó ha estat versionada per nombrosos cantants africans d'arreu del continent, com a mínim sis vegades al llarg d'aquests cinquanta anys.

Sawale, és una paraula yoruba que significa “torna a casa”. La cançó està dedicada a una noia *ashawo*, que, en yoruba també, significa “intercanviador de diners” (*money changer*) (Chernof, 2003: 65). Bàsicament el terme és dedicat a les dones joves que intercanvien sexe per diners i regals. En la cançó es fa referència a les practiques d'aquestes noies que se suposa que han deixat el seu nucli familiar per desplaçar-se a la ciutat i dedicar-se a la semi-prostitució. *Ashawo*, doncs, és un terme que s'ha estès tant com la cançó a molts indrets de l'Àfrica urbana. Aquesta paraula yoruba s'ha incorporat als repertoris de l'Àfrica urbana i, a Malabo, ja es pot trobar escrita, per exemple, en tota mena d'anuncis i cartells.

El sociòleg Chernof a *Hustling is not Stealing* (2003) efectua un recorregut per la vida de Hawa, una noia ghanesa que viatja per un bon nombre de països de l'Àfrica de l'oest exercint d'*ashawo*. Per a l'autor és complicat definir aquest concepte ja que la major part dels africans entenen el sexe com un intercanvi també material. Els diners mostren que l'home és seriós i que exerceix un cert compromís amb la dona i la retribució monetària del sexe no genera les mateixes connotacions negatives que en altres contextos. Fins i tot un home també pot ser considerat *ashawo* però per motius diferents: perquè tracta amb dones *ashawo*, per exemple i, per tant, es considera també *ashawo* l'home que paga un preu estipulat per les seves relacions sexuals; ara bé, *ashawo* també és considerat l'home que no paga i se'n va al llit amb moltes dones sense atendre als compromisos corresponents. Els cantants de rap podrien ser un exemple d'*ashawo* ja que no exerceixen les seves obligacions a l'hora de retribuir i fer regals a les seves amants (Chernof, 2003: 70).

19 Aquestes dades son aproximades i són fruit d'una recerca electrònica contrastant dades que apareixen en diversos blogs dedicats a la música Nigeriana: <http://likembe.blogspot.com.es> [data de consulta 28/01/2013]; <http://mirtneh.blogspot.com.es> [data de consulta 28/01/2013]. Pel que fa a la referència de la revista *West Africa* la cita es troba digitalitzada i a lliure accés a: http://books.google.es/books?id=3CkOAAQAAAJ&q=%22rex+Lawson%22+Sawale&dq=%22rex+Lawson%22+Sawale&chl=es&sa=X&ei=15MHU7tMcaRhQfwyoDoBQ&redir_esc=y [data de consulta 28/01/2013]

La història de Hawa, protagonista de *Hustling is not Stealing* té força elements en comú amb les històries de la Maite d’Ajouening i de les altres noies que he pogut entrevistar. Sembla clar, doncs, que el concepte *ashawo* constitueix una noció estesa i incorporada a nombrosos contextos de l’Àfrica de l’oest. Ara bé, el que també és clar és que el mateix concepte implica connotacions negatives. En l’antiga i popular cançó *Sawale*, Cardinal Rex advertia a la noia *ashawo* dels perills de les seves pràctiques i la instava a retornar a casa amb la seva família.

Conclusió: els models d’èxit, les tensions i la crítica social

Tot i la crítica social continguda en el concepte d’*ashawo*, a Guinea Equatorial existeixen models d’èxit en l’exercici d’aquesta pràctica. És el cas, per exemple, d’una coneguda empresària ndowé, que ha fet fortuna per mitjà de múltiples relacions per aconseguir recursos. María es va traslladar quan era força jove del seu poble natal a la ciutat de Bata i és allí on va començar a relacionar-se amb *blancs*. No té fills ni s’ha casat mai, fet atípic en el context guineà i, a més, socialment sospitós. Ha arribat a crear diversos negocis de diferent tipologia: bars, restaurants i discoteques, però també dedicant-se a la construcció immobiliària i aportant recursos per a altres negocis dels seus familiars. Malgrat que és molta gent la que coneix sobradament l’origen de la seva fortuna, és una persona respectada i admirada per la seva capacitat de gestionar intel·ligentment els seus recursos i negocis. A més a més, part dels seus beneficis reverteixen no només a la seva família, sinó també al seu poble d’origen que, dues vegades a l’any rep una generosa donació de queviures que una de les personalitats notables del poble s’encarrega de repartir. En el mes de gener de l’any 2011 vaig tenir l’oportunitat de presenciar el repartiment de la donació feta en motiu de la celebració de l’arribada del nou any. Cada família del poble s’enduia (les quantitats en funció del nombre de membres de la unitat familiar) un quilo d’arròs, una ampolla d’oli, pastilles de sabó, cartrons de vi, ampolles de conyac, llaunes de conserves i quaderns per als infants. Tot productes cars i difícils de trobar fora de la ciutat. *María es muy buena. Siempre se acuerda de su pueblo en año nuevo y el día de su cumpleaños* em deia la dona que m’explicava la procedència dels productes que s’estaven repartint.

En el cas de María, la seva activitat com a *ashawo* passa a un segon terme i el que la comunitat valora d’ella és la seva capacitat de gestió i redistribució de la riquesa. Aquest cas em serveix com a punt de partida per tal d’intentar respondre a alguns dels interrogants de recerca que m’he plantejat des de l’inici del text. Sembla evident que

tant en la cançó d'Adjoguening com les converses de les dones de SEMU sobre les seves clientes més joves i en la producció cultural al voltant del concepte d'*ashawo* la mercantilització dels cossos de les joves és blanc de la crítica social. Ara bé, com s'ha fet palès, en moltes societats africanes existeix un intercanvi de sexe per diners reglat, o moralment correcte i acceptable (Nerín 1998; Songué 1984; Ratele 2005). I, per tant, la pràctica d'una prostitució o semi-prostitució en contextos africans no està condemnada a l'ostracisme com ho està en contextos occidentals. D'altra banda, la voluntat de consum de productes occidentals i la importància social de la imatge corporal tampoc constitueix l'objectiu de la crítica social. Fins i tot, la promoció del consum de certs productes s'ha institucionalitzat i ha pres forma de celebració nacional, com és el cas dels *Fashion Shows* promoguts pel mateix Ministeri de Cultura Guineà (Valenciano-Mañé 2012) Així doncs, quins són els elements que intervenen per tal que l'intercanvi i la mercantilització dels cossos es converteixi en una problemàtica social i s'expressi d'aquesta manera en tota mena de suports com les dues cançons que he presentat aquí?

L'historiador ghanès Emmanuel Akyenampong, en la seva anàlisi sobre les pràctiques d'intercanvi sexual i entre els akan entre 1650 i 1950 posa de manifest que l'intercanvi de sexe per favors o bens materials es troba perfectament integrat en l'economia moral dels akan en l'època colonial i pre-colonial. En canvi, el que es considera una aberració en l'economia moral i política dels akan és quan, a partir dels anys cinquanta, les prostitutes assoleixen la seva autonomia, el control sobre els seus propis cossos i la capacitat d'acumulació de manera independent (Akyenampong 1997:171). Els processos d'individualització i subjectivació són i han estat temes centrals en la teorització sobre les societats africanes contemporànies i, de fet, es produeixen en constant tensió amb institucions tan rellevants com la família (Fouquet 2007:102-104). Per Chernof (2003:69) les qüestions relacionades amb el sexe a moltes societats africanes no es mesuren en els efectes que tenen en l'ànima d'un mateix sinó en funció de les conseqüències familiars, o col·lectives. No és gratuït el fet que a la cançó d'Adjoguening les persones que tinguin veu siguin la mare i l'oncle de Maite i no pas la mateixa protagonista. La mare de la noia l'insta a obtenir rendiment de les seves relacions sentimentals i a compartir-ne els beneficis: "m'enviaràs el que et vagin donant els amants". El tiet, en canvi, lamenta les conseqüències de la pràctica d'*ashawo* de la seva neboda: "a partir d'ara, menjaré els alvocats podrits que venen les comerciants del mercat de SEMU".

La cançó de la Maite pot representar un hipertext que ens ofereix una mostra del tipus de realitats que les joves afronten a la Malabo contemporània. En el context d'una Guinea Equatorial de la riquesa petrolera que es distribueix de manera enormement desigual, han aflorat pràctiques de consum i mercantilització que s'emmarquen en

processos antics i transnacionals. Una redefinició de la joventut – particularment la femenina – en l'àmbit urbà sotmesa a transformacions pel que fa als seus rols i a les seves pràctiques de consum ha generat una mercantilització del seu capital corporal davant la impossibilitat d'accedir a altres capitals. El consum s'ha convertit en una metàfora de la voluntat d'inclusió en una comunitat que ja és internacional (Ferguson, 2008). D'aquí a que les joves inverteixin en *elegancia* com una manera d'aportar un valor afegit al seu capital corporal que és emprat per establir relacions sexuals a canvi de diners, favors i regals. Aquesta mercantilització del cos, que fàcilment podria ser assimilada a la prostitució, adquireix matisos i suposa una re-negociació de les pràctiques d'intercanvi i reciprocitat. Pràctiques que es signifiquen de manera dialèctica entre situacions i conceptes locals –com el de *buscablancos* – i percepcions i conceptes que provenen d'altres contextos urbans de l'Àfrica de l'Oest – com el d'*ashawo* -.

Bibliografia:

- ABBINK, G.J. 2004. “Being young in Africa: the politics of despair and renewal” Dins: J. Abbinck & I. van Kessel (Eds.), *Vanguard or vandals: youth, politics and conflict in Africa* (pp. 1-34). Leiden - Boston: Brill Academic Publishers.
- ABAGA, F. 1997. *La ayuda externa en el desarrollo de Guinea Ecuatorial*. Madrid: La Catarata
- AIXELÀ, Y. 2010. “La reflexión poscolonial en contextos urbanos de alta diversidad cultural. Su aplicación en el caso africano de Malabo (Guinea Ecuatorial). CIEA 7, Lisboa: http://repositorio-iul.iscte.pt/bitstream/10071/2310/1/CIEA7_17_AIXEL%C3%80_La%20reflexi%C3%B3n%20postcolonial%20en%20contextos%20urbanos.pdf
- AIXELÀ, Y. 2011. [en premsa] “Emparejamiento y matrimonio en la Guinea Ecuatorial urbana contemporánea. Migraciones transnacionales y parejas mixtas”
- AKYENAMPONG, E. 1997. “Sexuality and Prostitution among the Akan of the Gold Coast c. 1650-1950” *Past and Present*, No. 156 pp. 144-173
- ALEXANDRE, P. y J. BINET. 1958. *Le groupe dit Pahoin (fang-Boulou-Beti)*. París: Preses Universitaires.
- APPEL, H. 2012. “Walls and white elephants: Oil extraction, responsibility, and infrastructural violence in Equatorial Guinea” *Ethnography* on line <http://eth.sagepub.com/content/early/2012/04/11/1466138111435741.full.pdf+html>
- ARNFRED, S. 2005. *Re-Thinking Sexualities in Africa* Uppsala: Nordic Africa Institute

- BOURDIEU, P. 1984. *La distinción. Bases sociales del gusto*. Madrid: Siglo XXI
- BUCHOLDZ, 2002. "Youth and Cultural Practice" a *Annual Review of* Vol. 31, pp. 525-552
- CHERNOF, J. M. 2003. *Hustling is not stealing. Stories of an African Bar Girl*. Chicago University Press.
- FERGUSON, J. 2008 "Global Disconnect. Abjection & the Aftermath of Modernism" a GRESHIERE, P; MEYER, B. & PELS, P. (eds.) *Readings in Modernity in Africa*. Bloomington: Indiana University Press
- FOUQUET, T. 2007 "De la prostitution clandestine aux désirs de l'ailleurs: Une "ethnographie de l'extraversion" À Dakar" *Politique Africaine* núm. 107, pp. 102-123
- CAMPOS, A. 2011. "Petroleo y Estado poscolonial: transformaciones de la economía política en Guinea Ecuatorial, 1995-2010. Implicaciones para la coherencia de políticas españolas", en *Avances de investigación* 54, Madrid: Fundación Carolina.
- DURHAM, D. 2000. "Youth and the Social Imagination in Africa: Introduction to Parts 1 and 2" a: *Anthropological Quarterly*, Vol. 73, No. 3 pp. 113-120
- HOPE, M. (ed) 2006. *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work, Volumes 1 & 2* London: Greenwood Press.
- MEAD, M 1985 *Adolescencia, sexo y cultura en Samoa*, Barcelona: Planeta (Edició original en anglès 1928).
- NERÍN, G. 1998. *Guinea Ecuatorial, historia en blanco y negro: hombres blancos y mujeres negras en Guinea Ecuatorial (1843-1968)* Barcelona: Península.
- OKENVE, E. 2009. "Wa kobo abe, wa kobo politik. Three Decades of Social Paralysis and Political Immobility in Equatorial Guinea". *Afro-Hispanic Review* 28 (2):143-162.
- OLIVEIRA, R. S. 2007. *Oil and Politics in the Gulf of Guinea*. New York: Columbia University Press.
- PORZIO, L. 2008. *Cos, biografia I cultures juvenils. Els estudis de cas dels Skinheads I dels Latin Kings & Queens a Catalunya*. Tesis doctoral a la Universitat Rovira I Virgili.
- RATELE, K. 2005. "Kinky Politics" a Arnfred, S. 2005. *Re-Thinking Sexualities in Africa* Uppsala: Nordic Africa Institute pp. 139-157.
- ROITMAN, J. i G. ROSSO. 2001. "Guinée-Équatoriale: être off-shore pour rester national". *Politique Africaine* 81: 121-142.
- SALAS, N. 2011. «Welcome to the Eccentric Circus». Youth, Rap Music and the Appropriation of Power in Malabo (Equatorial Guinea)» *Scientific Journal of Humanistic Studies* Vol. 3 Issue 5, p.12
- SEGURA, Q. 2009. «Eclósion del hip hop en Guinea Ecuatorial: Un fenómeno de doble filo» a *Afro-Hispanic Review* Volume 28, Number 2 pp. 279-292

- SONGUÉ, P. 1986. *Prostitution en Afrique. L'exemple de Yaoundé*. París: L'Harmattan.
- TESSMANN, G. 2003 [1913]. *Die Pangwe] Los pamues (o fang). Monografía etnológica de una rama de las tribus negras del África occidental*. Madrid: Universidad de Alcalá-AECID-UNGE.
- TESSMANN, G. 2009 [1923]. *Los Bubis de Fernando Póo. Descripción etnológica de una tribu de negros del África Occidental*. Madrid: Sial.
- TRANBERG-HANSEN, K. 2000. *Salaula: The World of Secondhand Clothing and Zambia*. Chicago: University of Chicago Press.
- VALENCINAO-MAÑÉ, A. 2011. “Africanidad y vestido: un recorrido por la biografía social de la moda africana en Guinea Ecuatorial” a *II Jornada de Antropología de Guinea Ecuatorial* Madrid: UNED.
- VALENCIANO-MAÑÉ A. 2012. “Vestido, identidad y folklore. La invención de un *vestido nacional* de Guinea Ecuatorial” a *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, vol. LXVII, n.o 1, pp. 267-296.
- WHITE, L. 1990 *The Comforts of Home: Prostitution in Colonial Nairobi*. Chicago: Chicago University Press.

Fonts audiovisuales:

- Adjoguening, 2008 *Ngongó a Maite* <http://www.youtube.com/watch?v=9XYY4Zs-SWE>
Data de consulta 28 de gener de 2013
- DJ Flavour, 2010 *Nwa Baby* <http://www.youtube.com/watch?v=yMSTYtMSbL0> Data de consulta 28 de gener de 2013